ڕۆمان و کۆمەڵگای ئازاد

عەلی ڕەزا غەفووری
لە فارسییەوە: سلێمان دڵسۆز
(پیرانشار)

تا ئێستا لە بارەی دوو چەمکی «کولتوور» و «کۆمەڵگای تەکدەنگ» و لەمەڕ خەسارناسیی پێوەندیی نێوانی ئەو دوو چەمکەوە ڕاوبۆچوونی زۆریان دەربڕیوە، بەڵام لەبارەی چۆنیەتی سەرهەڵدانی ڕەفتاری دیکتاتۆری و پێوەندیی ئەو لە تەک کتێبدا، بابەتێکی بەکەڵکی ئەوتۆ نەنووسراوە.

ئەم نووسینە تێڕامانێکی کورتی خەسارناسیی یەکێک لە ڕەفتارە فەرهەنگییەکانە. هەموو ئەوەی ئێمە بە ڕەفتاری فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی ناوی دەبەین، خۆشیمان بێ و ترشیمان بێ، ڕەنگدانەوەی شێوە بیرکردنەوەی دیکتاتۆرییە. لە سیستەمی دیکتاتۆریدا ڕەفتاری کۆی تاکەکانی ئەو کۆمەڵگایە لەسەر بناغەی ئیکلام کێشان و ملکەچکردن بۆ دەسەڵات و دەستوپێوەندەکانی و ڕەتکردنەوەی هاوشانان و بەدەربڕینی باشتر سڕینەوەی «ئەوانی تر» دامەزراوە. هەر کام لەم «ئەوی تر»انە وەک لەمپەر و خەنیمێک لەبەردەم خۆ نزیک کردنەوەی تاکەکان لە دامودەزگای دەسەڵات چاو لێدەکرێن، کەوابوو دەبێ ڕەت بکرێنەوە، حاشایان لێبکرێ و بەلاوە بنرێن.

تا دەسەڵات دیکتاتۆرتر و خۆپەرستتربێ ئەو چەشنە ڕەفتارە پتر پەرە دەستێنێ و تاکەکان هەوڵ دەدەن هەرچی زیاتر، پارادایمە بایەخی و ڕەفتارییەکانی دامودەزگای دەسەڵات بکەنە جێگرەوەی ڕەفتاری سروشتی و زاتیی خۆیان. لەم لاشەوە «ئەوی تر» تا زل و قەبەتر بێ زیاتر دەکەوێتە بەر شیروتیری سڕینەوە و نکوولّی لێکردن.

ئێستا بە ئاسانی دەتوانین جێگە و پێگەی نووسەرێک- کە هەرچەند نکوولّیشی لێبکەین پێگەی لەهی یەک یەکی تاکەکانی کۆمەڵگا دیکتاتۆرییەکان بەرزترە- وێنابکەین و تەنانەت بەچاو ببینین تا چ ڕادەیەک دەکەوێتە بەر غەزەبی لالووتی و ڕەتکردنەوە و نکوولّی لێکردن،. هەر بەو پێودانگەش دەتوانین تێبگەین کە کتێب و کتێب خوێندنەوە- کە بەشێوەیەک قەبوولّکردنی «ئەوی تر»ە- لەلای زەینییەتە دیکتاتۆر لێدراوەکان خاوەنی چ پێگەیەکە.

لەلایەکی دیکەوە تاک لە سیستەمێکی ئاوادا چونکە ئیعتراف بە «ئەوی تر» ناکا، بەشێوەیەکی گشتی مەسەلەی وەڵامدانەوەو قەبوولّکردنی بەرپرسیارەتی بەرامبەر «ئەوی تر» مانای نامێنێ.

جا لەبەر ئەوەی هەموو نووسراوەیەک پێویستی بە وەڵامدانەوە یا بەڵگەهێنانەوەیە، نڤیسار وەک دیاردەیەکی وەڕسکەر و تەنانەت تێکدەر حیسابی بۆ دەکرێ و ئەمە سەرەتای پەرەسەندنی کولتووری «گوتار- بونیاد»ە لە هەمبەر کولتووری «نڤیسار- بونیاد»دا. هەروەک لە ناوەکەیەوە دیارە لە کولتووری «گوتار- بونیاد»دا گێڕانەوەی زارەکی و نەقڵ و نەزیلەی دەموێژی

سەربهۆرد و هەواڵەکان، بە سەرەکیترین دەزگای ڕاگەیاندنی مەعریفە و زانیاریی کۆمەڵگا دادەنرێ. دەی سروشتییە لە وەها کولتوورێکدا کتێب و نووسەرەکەی نەک هەر ڕێز و پاداشێکیان نییە، بەڵکو زۆرجار بەچاوی دوژمن سەیر دەکرێن. مانەوەی تائێستای چیرۆکبێژ و حیکایەتخوانان، پاشماوەی لۆژیکیی وەها کولتوورێکە.

ڕەنگبێ جەوهەری مۆسیقای سوننەتیی ئێرانیش کە قورساییەکەی بەلای مەقامدا دەشکێتەوەو خۆ مەقامیش بەجارێ لە خزمەتی شیعردایە، لەوەها کولتوورێکەوە هەڵقوڵیبێ. دەکرێ لەجیاتی ئەوەی شیعر بخوێنینەوە و تووشی ڕامان و بیرکردنەوە بین، شیعر ببیسین و تەنیا چێژی لێوەربگرین.

ئاشکراشە مەودای نێوان بیرکردنەوە و چێژوەرگرتن ئاسمان و ڕێسمانە.

کاتێ شیعرێک و چیرۆکێکمان بۆ دەخوێننەوە یان دەگێڕنەوە، لە ڕاستیدا تەسلیمی خوێندنەوەی ئەو خوێنەرەوە یان بگێڕەوە لە دەقەکە دەبین و لایەنەکانی دیکەی خوێندنەوەی دەقەکە لەخۆوە لەناو دەچن، بەم جۆرە خوێندنەوەی ژیان و مەعریفە لە دیدی حکومەتی دیکتاتۆری و کەسی دیکتاتۆرەوە لە ڕێگای خوێندنەوەی زاڵی بگێڕەوە چیرۆکبێژەکانەوە زاوزێ دەکا.

لەنێو هەموو چەشنەکانی ئەدەبی نڤیسارییدا تەنیا ژنری ڕۆمانە کە بۆ گێڕانەوەی زارەکی مل نادات. لەجێدا جەوهەری ڕۆمان جۆرێکە کە بەناچار دەبێ بخوێندرێتەوە، چونکە ئەگەر تەنانەت بکرێ بۆ کەسێکی بگێڕیەوە، ئیتر ڕۆمان نییە و تەنیا کورتۆکەیەک و ڕاپۆرتێکە لە ڕۆمانەکە نەک ڕۆمانەکە خۆی.

خوێندنەوەی ڕۆمان خۆی ڕەفتارێکی مەدەنی، شارەیی و نادیکتاتۆری دەوێ. تۆ بۆ خوێندنەوەی ڕۆمانێک یا دەبێ بیکڕیت، کە ئەمە پێویستی بە خەرجکردنی پارە هەیە و هەروەها ئەزبەتی چوونە کتێبفرۆشی و دیتنی گەلێ کتێبی دیکە و هەڵبەت لێکەوتنەوەی توانای هەڵبژاردن و تێگەڕان کە خۆی لایەنێکی ئازادییە، یان دەبێ لە کتێبخانەیەکی گشتی وەری بگریت کە جگە لەوەی بە دڵخوازی خۆت و بە پێی بڕیاری پێشوەخت ئەم کارە دەکەی، ناچاری ڕێز لە هەندێ عورف و ڕێساش بگری کە هەموو ئەمانە دەرەنجام و نیشانەی کۆمەڵگای مۆدێرن و ئازادی ویستن، یانژی دەبێ کتێب لە هاوڕێیەک بخوازیتەوە کە لەم حاڵەتەشدا پێت ناوەتە بازنەی پێوەندی لەگەڵ کەسانی کتێبخوێنەوەو خوێندەوار و دەبێ هەندێ ئەگەری فکری/ ڕەفتاریی ئەو جۆرە کەس و دەستەیە لەبەرچاو بگریت کە لە ڕاستیدا ئەمە خۆی قەبووڵکردن و تەنانەت دانوستانە لەگەڵ هەمان «ئەوی تر»دا.

خوێندنەوەی ڕۆمان لەجێدا، بەشێوەیەک ئەزموونکردنی ئازادییە. خوێنەر لەکاتی خوێندنەوەی ڕۆماندا سەرەڕای ئەوەی لە کولتووری زارەکی و خوێندنەوەی موتڵەقی بگێڕەوان قوتار دەبێ، بە چوونە ناو دنیایەکی جیاواز و بە بەرەوڕوو بوون لەگەڵ کەسێتیی جۆراوجۆر و بە بیرو هزری جیاوە، لە جیهانی فرە دەنگی و فرە چەمکی دەگا کە ڕاست پێچەوانەی جیهانی تەکدەنگی و تەکچەمکییە.

لەسایەی خوێندنەوەی ڕۆماندایە کە تاکەکانی ئاشنای جیهانە مومکین، بەڵام نەدیوەکان دەبن و ئەو گورو توانایە پەیدا دەکەن دنیای دەوروبەری خۆیان بەشێوەیەکی ئایدیال و بەدڵخوازی خۆ لە زەینیاندا دابڕێژنەوەو بە دەروونی کردنی ئەو وێنە زەینییە دەست بدەنە دارشتنەوەو چێکردنەوەی دنیای دەوروبەری خۆیان. بۆیە دەگمەنترین دیاردەی فەرهەنگی لای کۆمەڵگا دیکتاتۆرییەکان، دیاردەی ڕۆمانە و دەگمەنترین ڕەفتاری فەرهەنگی، خوێندنەوەی ڕۆمان.

ئاشکرایە تا لە قووڵایی گیانمانەوە تینووی سەربەستی نەبین، مەحاڵە لەگەڵ دیاردەی کتێب و کتێب خوێندنەوە ئاشت بینەوە. تەنیا کاتێک کتێب [ڕۆمان] جێگای شیاوی خۆی لەناو سیستەمی مەعریفیی ئێمەدا دەکاتەوە کە بتوانین و ئیعتراف بە «ئەوی تر»ی گەورەتر و تێگەیشتووتر لە خۆمان بکەین. تەنیا لە سایەی قەبووڵکردن و وەرگرتنی گشت «ئەوانی تر»دایە کە میللەتێ دەبێتە خاوەن ڕۆحی نەتەوەیی.

ڕاستە: «کتێب کلیلی ئاشت بوونەوەی نەتەوەییە.»

سەرچاوە:

غفوری، علیرضا، رمان و جامعه آزاد، مجله جامعه نو، سال دوم، شماره ۱۸، مرداد ۱۳۸۲، ص۳۱